

Ələkbər ƏLƏKBƏROV
AMK-nın baş müəllimi

TARZƏN HACI MƏMMƏDOVUN MUĞAM İFAÇILIĞINA BİR NƏZƏR

Açar sözlər: tar, muğam, təkmilləşmə, virtuoz ifaçılıq, interpretasiya

Azərbaycan milli musiqi alətləri üzrə ifaçılıq sənəti geniş şəkildə intişar tapmışdır. Onun nailiyyətləri dünyanın hər yerində nümayiş etdirilir. Milli ifaçılıq sənətinin nümayəndələri musiqimizin bütün janrlarında virtuoz sənətkarlıq göstərə bilmişdir. İldən-ilə bu musiqi sənəti xeyli dərəcədə inkişaf edərək müasir ifaçılıq sənətinin pik zirvəsinə qalxmışdır.

Milli musiqi alətlərimiz üzrə ifaçılıq sənəti əsasən iki istiqamətdə fəaliyyət göstərir. Biri dünya bəstəkarlarının (o cümlədən klassik bəstəkarların) əsərlərini, digəri, klassik muğam sənətinin incilərini təfsir edirlər. Xeyli sayda beynəlxalq müsabiqə və konfranslarda milli musiqi alətlərinin ifaçılığı özünü bariz şəkildə göstərə bilir. Deyilənlərin içərisində Azərbaycan milli musiqi alətlərindən tar ifaçılarının xüsusi xidmətləri vardır.

XIX əsrin II yarısından başlayaraq Azərbaycanın böyük tarzəni, rekonstruktor Mirzə Sadiq Əsədoğlunun (Sadiqcan) təkmilləşdirdiyi yeni növ tardan sonra bu alət üzrə ifaçılıq sənəti dünya, xüsusilə Yaxın Şərq ölkələri arenasında böyük şöhrət qazanmışdır. Rekonstruktor tarın sələfi olan beş simli tarın üzərində aşağıdakı dəyişiklikləri etmişdir:

Yeni tarda o, beş simli tarın çanaqlarının formasını dəyişmiş, simlərin sayını əvvəllər beşdən 18, 13-ə qədər artırmış, sonralar isə aləti 11 simli etmişdir. Bundan əlavə Sadiqcan yeni Azərbaycan tarında xüsusi əhəmiyyətə malik olan tar pərdələr düzümündə Yaxın Şərq xalqlarına məxsus olan klassik 17 pilləli səs sistemindən istifadə etmişdir. Məlumdur ki, yeni tara qədər istifadə olunan 5 simli tarda pərdələr sistemi klassik 17 pilləli səs sistemində olmuşdur. Böyük tarzən muğam sənətinin Azərbaycanda praktiki səsləndirilməsinin səciyyəvi xüsusiyyətlərini, yəni istifadə olunan səs düzümünü nəzərə alaraq yeni tarda ümumi klassik səs sisteminin sayını saxlamaqla onun daxilində xeyli dəyişiklik etmişdir.

Əgər klassik 17 pilləli səs sistemində 1 ton 3 yerə bölünürdüsə, yeni tarda hər ton 2, 3, 4 bölümlü olmuşdur. Beləliklə, rekonstruktorçu Mirzə

Sadiq Əsədovun Azərbaycanın yeni növ tarında pərdələr düzümü aşağıdakı şəkildə yaranmışdır:

“Do” – “re” arası 3 pərdə; “Re” – “mi” arası 4 pərdə; “mi” – “fa” arası 1 pərdə; “fa” – “sol” arası 3 pərdə; “sol” – “lya” arası 3 pərdə; lya – si” arası 2 pərdə; “si” – “do” arası 1 pərdə.

Azərbaycan tar ifaçılıq sənətinin sürətli inkişafı Sadiqcanın göstərilən keyfiyyətli rekonstruksiyasından sonra olmuşdur. Onun ifaçılıq sənətinə gətirdiyi xeyli sayda texniki və bədii formalı yeniliklər tarzənlərimiz tərəfindən bu gün də yaşadılır. Məsələn, Sadiqcan məktəbinin varisləri olan Qurban Pirimov, Mirzə Fərəc Rzayev, Şirin Axundov, Mansur Mansurov, Bəhram Mansurov və başqaları onun ifaçılıq məktəbinin davamçıları olmuşlar.

30-cu illərdən sonra tar ifaçılıq sənətinin yeni məktəbi yaranır. Bu məktəb tar ifaçılığının XX əsr dövrünün inkişafı ilə ayaqlaşan bir sənət olmuşdur. Hansı ki bu ifaçılıq sənəti bu gün də tarzənlərimiz tərəfindən inkişaf etdirilir. Həmin məktəbin ən məşhur nümayəndələrindən biri də xalq artisti Hacı Məmmədov olmuşdur. XX əsrin mahir tarzəni yeni ifaçılıq məktəbi yaratmışdır desək, heç də səhv etmərik.

H.Məmmədovun sənətindən söz açarkən birinci növbədə onun muğamlarımızın klassik formalarını, konstruktiv quruluşa malik olan musiqiyə münasibətini, eyni zamanda səsləndirdiyi improvizələrin düşünülmüş şəkildə interpretasiya edilməsinin mükəmməlliyini etiraf etməliyik. Məsələn, o, muğamların melodik ifadələrinə işlətdiyi mizrabları elə qruplaşdırır ki, nəticədə musiqinin obrazının xarakterik xüsusiyyətlərini daha da gücləndirir.

O, çalğı zamanı alt və üst mizrabları elə ustalıqla işlədir ki, zərif və qüvvətli səslənmələr daha yaraşlıq, zövqlü tərzdə təfsir edir. Tarzən həmişə muğamlardakı ayrı-ayrı şöbələrin, guşələrin, xalların daşdığı məzmunu aparıcı mahiyyətini əsas götürür. Bununla bərabər onun ifasında temperamentli çalğı üstünlükləri əsərin məzmununa xələl gətirmir.

Hacı Məmmədov öz sələflərinin mütərəqqi ənənələrini ləyaqətlə yaşadaraq davam etdirmişdir. Məsələn, “Çoban-bayati”da, “Bayati-Şiraz”ın “Bayati-İsfahan”, “Xaric Segah”ın “Mayo”sində, “Mahur-Hindi”nin “Əraq”, “Çahargah”ın “Bərdaşt”, “Mayo” şöbələrində Qurban Pirimovun çalğısında geniş yer tapmış “ruxt” və “gülriz”, Sadiq mizrablarından isə “Zabul-segah”ın “Segah”ında barmaqla və mizrabla çalınan səslərin növbələşməsi üsulundan istifadə etmişdir.

Bundan əlavə tarzənin “Xaric segah”ında Qurban Pirimovun və Əhməd Bakıxanovun ifasındakı muğam improvizələrini, xüsusilə “Bərdaşt”, “Mayo” hissələrindən istifadə etməsi açıq aydın hiss olunur. Onun “Mahur-hindi” muğamında isə Qurban Pirimovun ifa ənənələri bütün muğam boyu hiss olunur.

muğamlar və başqa musiqi əsərləri xalqın həyat nəğmələri kimi səslənir. Bu baxımdan Hacı müəllim muğamlarımızın nadir ifaçısı kimi və heyrətətamiz istedadla malik tarzən idi. Onun lentə yazdırdığı elə bir muğam yoxdur ki, deyilənləri tamamilə sübuta yetirməsin və misilsiz məhərin açılıb göstərməsin.

Görkəmli tarzən muğamları çalarkən Azərbaycan tarının ifaçılıq priyomlarından ("lal barmaq", "mizrabsız forşlaq"lar, barmaqla, yəni mizrabsız səsləndirmələr və s.) əsl ustalılıqla istifadə edərək tarzənlik sənətini təkmilləşdirir. Tarzən bərk fortedən yumuşaq pianoya çox zaman "leqato" kimi (buna tar ifaçılığında "sürüşdürmə barmaq" da deyirlər) keçərkən melodiyada dalğavari həzin səslənmə yaradır. Və tək-tək səsləri "vibrasiya" etməklə onlara ifadə verir.

Hacı Məmmədovun muğam ifaçılığı bu gün də yaşayır, yeni tarzənlərin muğam ifaçılığı üçün örnək olaraq qalır.

Алекбер Алекберов

Взгляд на исполнение мугамов таристом Гаджи Мамедовым

РЕЗЮМЕ

В этой статье А.Алекберов указывает, что интерпретация азербайджанских мугамов особое место находит в исполнениях на таре таристом Гаджи Мамедовым и создаёт ее новизну.

Ключевые слова: тар, мугам, усовершенствование, виртуозное исполнение

Alakbar Alakbarov

View to performance of mugam by tar player Hadji Mammadov

SUMMARY

This article of A.Alekberov is devoted to interpretation of azerbaijani mugams in playing tar, by Hadji Mammadov.

Key words: tar, mugam, improvident, capable playing

Rəyçilər: professor Vaqif Əbdülqasımov;
sənətsünəşliq doktoru, dosent Abbasqulu Nəcəfzadə.